

Шиз(иуи)
фс
8069

Володимир Дорошенко

Іван Франко

Накладом Видавництва „Громада“
Львів, 1924.

92 КОРОТКУМІ ПЛОТОРТ КНИГИ

Бібл. № Ш43(44)ДБ9 Інв. № 27 14354

Автор Дорошенко В

Назва Іван Франко

Місце, рік видання Львів, 1924

Кількість стор. 320 ; перекл.

- " - окр. листів _____

- " - Ілюстрація _____

- " - карт _____

- " - схем _____

Том _____ частина _____ вип. _____

Консолет _____

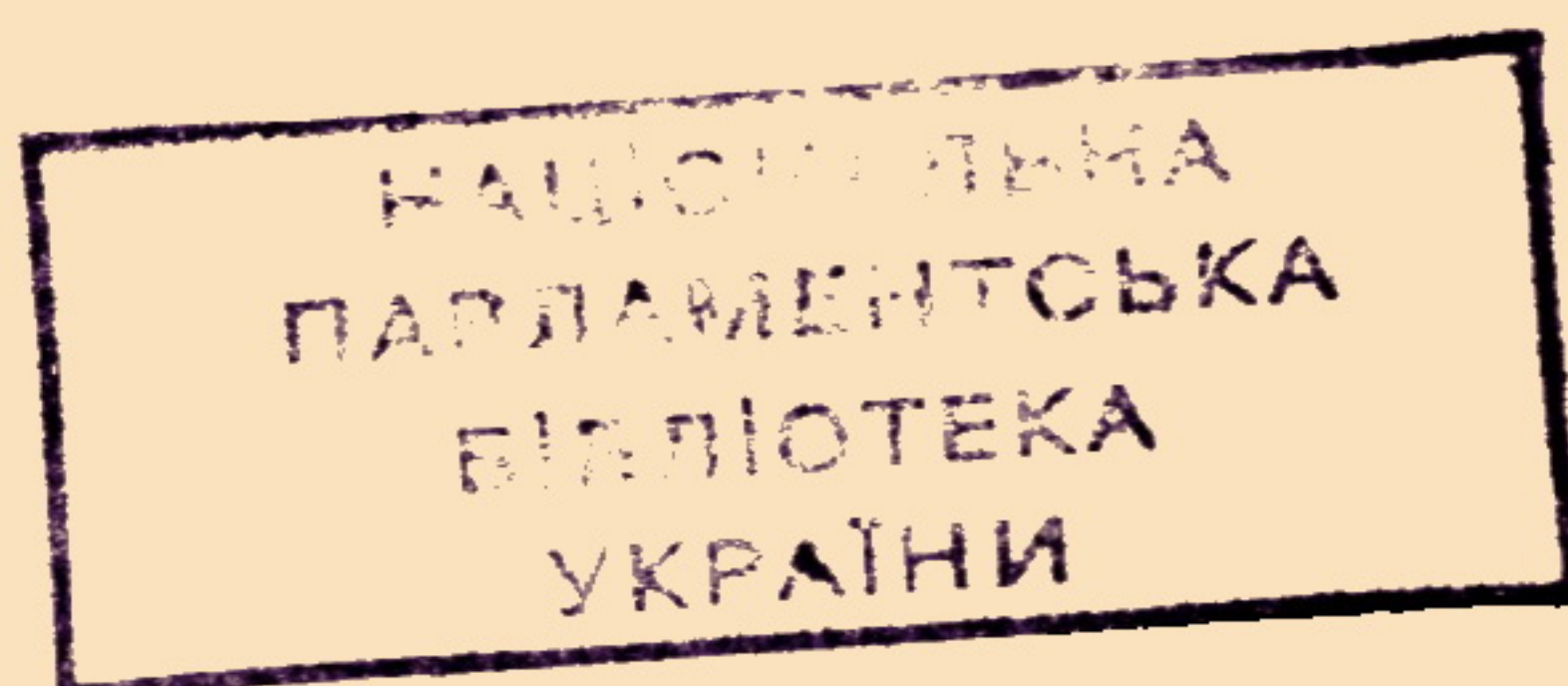
Примітка:

А. О. О. О.

[Handwritten signature]

ВОЛОДИМИР ДОРОШЕНКО

ІВАН ФРАНКО

— НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ГРОМАДА“. —
Л Ъ В І В 1924.

З друкарні Вид. Спілки „ДІЛО“, Львів, Ринок ч. 10.

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

Наш поступ, цілий наш розвиток не від учорашнього дня зачинається. Завдячуємо його не лиш своїм власним зусиллям, своїй ненастанній боротьбі, а й усім тим, що ще перед нами зачали його посувати наперед, закладали перші підвалини нашої теперішности. Не можемо забувати ніколи, що стоїмо ми вже на ґрунті того, що вже зробили наші попередники, що саме їх робота, їх думка значно улекшила наші важкі завдання, що не будь їх, наше становище булоб далеко гірше.

І робітництво дійсно ніколи не забувало й не забуває всіх тих каменярів вселюдської волі й братерства, всіх тих апостолів правди й науки, які коли небудь торували шлях до кращого, справедливішого, вільнішого й розумнішого життя на землі, до запанування серед людей правдиво людських відносин. Всі світочі цеї правди й науки, всі двигачі вселюдського поступу, всі борці за краще життя трудящих людей — і в області суспільній, політичній, економічній й освітній в широкім значінню цього слова — завсігди були й будуть дорогі й святі для трудового народу. Що більше, чим більше саме робітнича кляса, приходить до свідомости і значіння, тим більше шириться в найглибших

масах трудового люду пошана, культ для великих людей і борців, тим більше народ пізнає їх діла й думки й хилить голови перед їх невмирущими заслугами.

Так є скрізь на світі. Галілеї, Джорджано Бруно, Дарвіни й інші нечисленні революціонери духа й діла тільки з поступом демократизму, тільки з що раз більшим розвитком свободи на землі займають серед нас те місце, яке їм по праву належиться.

Всі ті, що терпіли за народ, що їх сильні світа цього колись карали за гарячу любов до правди, за вільну думку й бажання послужити масам, палили на огнищах, мучили у в'язницях і засланнях, катували й убивали, тепер стають правдивими святощами робочого народу. Бо духом вони — наші, нам належать.

У нас так само — тільки з розкріпощенням нашого люду, тільки з освідомленням його і виходом із під кормиги пануючих кляс набирають всенароднього значіння, здобувають собі узнання й шану наші великі люде. Шевченко — найкращий доказ цього. Аджеж слава його не меркне з літами, а навпаки, з розвитком цілого нашого народу щораз зростає й кріпне.

Тому й не дивниця, що в нас уся робітничка кляса — і в селі в місті — шанує пам'ять Івана Франка, бо він багато причинився до розбудження трудящих людей в нашій забутій і забитій Галилеї.

Не весело в нас, не все так, як хотілося, але як кинемо оком назад, позад себе, то побачимо, як усежтаки далеко наперед поступив наш край у всіх областях нашого народнього життя.

Аджеж, як ні як, широкі маси наші вже прокинулися до життя, бажання нового ладу, змагання до волі в області духа і в громадських відносинах пішло далеко наперед і огорнуло нечисленні ряди нашого робітництва й селянства. З сірої безвладної етнографічної маси стався наш народ у Галичині живою істотою, що прагне волі й бореться за неї. Ми вступили вже на європейський шлях і все, що осягли культурні народи на полі науки й громадського життя, не чуже й не байдуже для нас.

Повстало в нас широке політичне життя, закипіла жива боротьба за визволення трудящих та право їх під сонцем, утворилися різні організації й партії, існує різнородна преса, що більше, преса наша, соціалістична. А хиба це все повстало відразу? Слід вернутися назад, у недалеке ще минуле, й побачимо іншу картину — картину застою: рабства широких мас і заскорузлости та льокайства верхів. Та це болото на щастя поза нами. І заслуга в цьому тих каменярів, які перед нами почали його засипати. Невеличкий був їх гурт спочатку та що раз зростав і міцнів завдяки завзяттю й самопошанню перших робітників. А серед цих робітників каменярів найчільніше місце займає саме Іван

Франко, що ціле життя своє віддав на проторення шляху до кращої будучности нашого трудящого люду.

Пора, в котрій вийшов він на поле громадської роботи, належить може до найсумніщих часів українського життя в Галичині. Це була пора незвичайного занепаду. Не забуваймо, що на чолі тодішнього нашого життя стояли москвофіли, байдужі до дійсної, практичної, живої народньої роботи. Належачи до попівства або урядництва, згоридивилися вони на хлопа й робітника, вважаючи мужика за лінюха й паницю й гордячи усім, що хлопське, помітуючи самою мовою народу. Бувши завсігди вірними слугами австрійського центрального уряду, „тверді Русини“ тодішнього часу, з яких згодом зродилися москвофіли-кацапи, ждали ратунку для Галицької України тільки згори, від цісаря та його уряду. Тому були вони наскрізь чорножовтими патріотами, були льояльні до глибини душі супроти правительства. А коли надії завели, коли центральне правительство з настанням конституційної доби віддало усю власть в краю в руки польської шляхти, „керманичі“ народу звернули свої очі на північ, шукаючи спасіння від царя. Та це не перешкаджало їм зоставатися й далі вірнопідданими австріяками. Вистоюючи на Високім Замку й виглядаючи звідти, чи не йдуть Москалі, завсігди заявляли наші москвофіли і в соймі і в парляменті незвичайну льояльність до австрійського уряду.

Не далеко втекли від них і так звані народовці, себто ті наші люде, що визнавали саможестійність укр. народу й держалися його мови. В молодих літах захоплювалися вони Шевченком, носили козацькі шапки й жупани, але вийшовши в люде, здобувши собі посади, оберталися в звичайних урядовців-боягузів, що страхалися всякого живішого діла на користь народу. Ріжнилися вони від москвофілів тільки формально, з національного боку. Духом же були подібні до них — так само згори дивилися на мужика й так само нічого не робили для дійсного піддвигнення народніх мас із їх тяжкого економічного й політичного становища. І для народовців хлоп — був ліньох та п'яниця, одиноким виходом для ко- трого була спасенна тверезість. І замість іти до народу, замість опертися на нім і від того зачинати свою роботу, точили наші народовці безконечні спори з москвофілами про мову, письменство, правопис і такі інші питання. Наша література того часу, як що тільки можна її назвати цим іменем, повна самих лише спорів про азбуку й обряд. Не дивно, що народ відвертався від таких провідників і мимо конституційних прав у соймі й парла- менті число наших послів що-раз маліло. Не сподіваючися від них нічого доброго, не чу- ючи жадного розумного голосу й не бачучи ніяких наслідків їх роботи в установчих тілах, волів наш мужик продавати свій голос поль- ському панові.

Такі то були часи тоді — в 70-их роках

мин. століття. І не раз жйвіщим людям здавалося, що ще пару літ такого життя й наша справа погребана. Але цього не сталося. Виступила нова сила, яка її вратувала й попровадила на новий шлях. Цею силою була наша молодіж.

Конституційна ера не минула дурно для нашого життя й розвитку. Всежтаки, мимо польської переваги, несла вона з собою нові порядки, які поволі мусіли підкопувати цю перевагу. На університетах і в гімназіях число української студіюючої молодіжи помалу зросло й підсичувало малочисельну доти народовецьку партію та вносило в неї новий дух. Живіщі одиниці серед молодіжи не могли переболіти занепаду українського життя й бажали розворушення й обнови його. Серед студентів університету повстають організації, в яких гуртується молодіж і обговорює всякі живі справи народнього життя („Січ“ у Відні заснована в 1868, Акад. брацтво 1870 р.). Цей рух захоплює й гімназії в Східній Галичині, де тв ряться тайні громади (60—70 рр.).

Члени цих громад читають Кобзаря й інших укр. письменників, читають живіщу чужу літературу й поволі виробляються. Серед молодіжи появляються запальні агітатори й пропагандисти нової думки, які з цілою душею віддаються цьому ділу. Перед веде особливо львівська громада, яка навязує зносини з іншими, провінціяльними й уладжує навіть зїзди. Очевидно, на початках серед молодіжи

було багато романтизму, пустого, наївного теоретизування, захоплення зверхніми формами, яке виливалося в козакофільстві, але поволі під ріжними — місцевими й сторонніми впливами приходять то там, то туг хлопці до переконання, що треба щось робити для народу, треба перейти від слів до діла.

Особливо видатну роль судилося відіграти в цьому руху саме тому поколінню молодіжи, до якого й віком і шкільною наукою належав наш Франко. Були це, крім самого Франка, Остап Терлецький, Володимир Навроцький, Михайло Павлик та інші. Вони відчували цілою душею всю гниль тодішнього нашого громадського життя, коли всюди віяв, по слову Франка, реакційний, тісний, стухлий дух. Коли навіть у літературі не знаходили молоді люде нічого живого, ніякого гарячішого чуття й вільнішої думки. Їх разив цей застій в громадськiм життю, відсталість думки, цей брак гарячого чуття, екзотичність тем, млявість і примітивність літературної техніки, ця ненависть інтелігенції до всякого живішого діла, ворожнеча її до всяких „ізмів“ (Молода Україна, ст. 11).

Протест виринав сам собою й так приходило поволі до суворої критики. Тверезий й скептичний Вол. Навроцький, згадує Франко, все навертав товаришів від балакання до думок про дійсну роботу на користь меншої братії. В споминах про О. Терлецького подає Франко, що „Навроцький усе пер на те, що з висот ентузіязму треба зійти до низин реального

життя і братися до практичної роботи“ (ст. 10). І ця критика не обмежувалася лише вузькими рамцями гімназійних кружків, а виходила й назверх. Об'явом її була напр. знаменна під цим оглядом стаття О. Терлецького в „Правді“ 1874 р. про „Галицько-руський народ і гал.-руських народовців“ *), в якій представив він цілу мерзоту запустіння тодішнього українського життя, різко скритикував обидві партії — москвофільську й народовецьку, й накликував „зійти на поле звичайного життя, зрозуміти потреби народу, його невзгоди і самий народ впровадити в підростаюче зі сну політичне життя“ (ст. 36). Терлецький вказував на дійсні болячки народнього життя: брак землі, брак хліба, брак освіти (ст. 53) й нарікав, що досі ніхто ані порушував цих чисто-хлопських питань (ст. 38). Треба нам не півмір, казав він, не деклярацій, а основної переміни дотеперішнього народнього життя (ст. 54). Та всі свої надії поклав автор тільки на молодіжи, в ній бачучи запоруку й борця за кращу будучність.

Стаття Терлецького була, каже Франко, ніби маніфестом тодішньої української молодіжи, її визнанням віри. А заразом свідчила вона, скажемо ми, що вже почалася еволюція в думках нашого громадянства. І ця еволюція охоплювала що раз більші круги молодіжи, яка не задоволялася сучасною мізерією. Думки

*) Передр. Укр. Вид. Сп. В 1902 р. окремою брошурою під загол. „Москвофіли й народовці в 70 рр.“

про нові порядки, про обов'язки людей супроти людей, про конечність науки й просвіти не завмирили вже, згадує Франко в „Молодій Україні“, а щораз більше вкорінювалися й заповнили собою цілі два наступні десятиліття (80-90 рр.), причиняючися до нових угруповань у суспільстві й викликаючи нові, живіщі способи громадської роботи.

Під впливом ріжних імпульсів, які йшли звідусіль, dokonувався рішучий переворот у думках молодіжи, повставали нові погляди й вимоги від літератури й громадського життя. Ішли ці імпульси, згадує Франко в своїй „Молодій Україні“, і via Київ і via Відень, Ціріх і Лондон. В Ціріху напр. існував у 60-70 рр. „Русській Кружокъ“, який мав вплив і на Галичан. Кружок цей уряджував Шевченкові вечорниці й видавав навіть українську газетку „Робітук“. Ще сильніщі ліберальні подуви йшли з Росії. Звідти через Львів і Відень переїздили всякі революційно настроєні люде, які своїми розмовами ворушили думки і сумління галицько-української молодіжи. Та найбільше значіння мав серед цих революціонерів таки М. Драгоманів, що ще від середини 70 рр. стояв у тісних зносинах з Галичиною. Ці зносини ще збільшилися по його переїзді за кордон. Драгоманів і особистим впливом, і своїми писаннями й ширенням українських і ліберальних російських книжок багато причинився до розбудження живіщого руху серед молодіжи.

Під впливом Драгоманова і його това-

ришів по еміграції — Хв. Вовка і С. Подолінського збудилося живіще життя у віденській „Січи“, почали ширитися соціалістичні думки. В результаті цих впливів в 75—76 рр. заходом О. Терлецького появилися у Відні перші соціалістичні брошури — „Парова машина“, „Про правду та про бідність“. Цей рух скоро перекинувся й до краю. У Львові, як я згадав, ще від 1870 р. існували студентські товариства — москвоф „Академічеській Кружок“ і народ. „Дружний Лихвар“. „Кружок“ видавав часопис „Друг“ (від року 1874), який мав за ціль витіснити польщину зпід „руських стрѣхъ“. Царював у „Кружку“ той самий стухлий дух, що й взагалі серед москвофілів, з погордою до мужика — хама й мудя. Цим духом перейнятий був і „Друг“, який цисався язичієм і був далекий від усякого живого життя. І одначе цьому часописові судилося відограти велику роль в життю нашої молодіжи. Вона тоді ще не зовсім отряслася від москвофільства й нічого дивуватися, що присгавала до „Кружка“, куди зрештою приманював до себе живіщі одиниці, що мали літературні нахили, часопис, хоч який був він марний. Не дивно, що по виході з гімназії й вступленню на університет пристали до кружка й Франко, який ще з гімназії посилав до „Друга“ свої вірші, й Павлик та інші, хоч і не були вони москвофілами у властивім значінню цього слова.

Ці то члени й причинилися до еволюції „Друга“ в поступовім напрямі. Сталося це

під впливом Драгоманова, спочатку листовним (1875 р.), а потім й особистим (1876 р. був Драгоманів у Львові й познайомився з укр. молодіжю). Драгоманів написав кілька листів до ред. „Друга“, в яких критикував москвофільство й показував, що треба робити, звертаючи увагу на українство в найглибшій значінню цього слова. Листи ці й безпосередня знайомість молодіжи за помічю Драгоманова з російською літературою зробили величезне вражіння на молодіж, передусім Франка й Павлика та спрямували їх на новий шлях правдивого народолобства, нерозривно звязаного заразом і з українством.

Вплив Драгоманова ішов по лінії соціалізму і під цим впливом береться Франко до живіщих тем („Наймит“ і „Борислав“ у Друзі 1877 р.). До впливу Драгоманова мусимо додати й місцевий вплив, з ґрунту. Річ у тім, що саме в тім часі, в середині 70 рр. прокидається у Львові робітничий рух, який захоплює живіщі одиниці зпоміж молодіжи усіх трьох народностей. Франко й Павлик з кінцем 70 рр. беруть діяльну участь у цім першім, початковім соціалістичнім руху як серед молодіжи, так і серед робітництва, читаючи реферати й уладжуючи виклади.

Це очевидно не минуло уваги польсько-шляхетського правління, яке страшенно боялося всякого живіщого руху, а крім того бажало скомпромітувати Українців перед центральним урядом, як чинник переворотовий, ненадійний, на котрім, мовляв, держава не

може опертися. Досить було невеличкої приключки, щоби накрити цілий рух мокрим рядом. Арештувавши одного емігранта-Поляка (М. Котурніцького), львівська поліція на підставі листів Драгоманова, знайдених у нього, перевела численні ревізії і кінець-кінців зліпила дивовижний процес за належність до тайних товариств, ворожих державі й суспільному ладу.

Франко й товариші — Павлик, Терлецький та інші опинилися під ключем і внаслідку дуже потерпіли від цього. На них накинута всі — і Поляки й москвофіли й перелякані народовці, що відхрещувалися перед властями від новоявлених соціалістів як від чорта. Не обмежуючися нападами в своїй пресі, де посувалися так далеко, що обзивали Драгоманова й ин. українських емігрантів російськими шпіонами, народовці „виелімінували“ наших арештантів з своєї громади. Коли по довгомісячнім сидженню в криміналі випущено Франка і тов. на волю, від них усі відвернулися. Заборонено їм ходити на „Бесіду“ й „Просвіту“, ніхто не хотів з ними приставати. Хто ж мав яке діло до них, то бачився з ними нишком. Тяжкі хвили переживали наші молоді борці, але несподіване нещастя не зломило їх, а ще більше загартувало, остаточно укріпивши їх у правді початого діла та навчивши на власнім прикладі цінити волю й боротися за неї. Вийшовши з тюрми, стали вони ще твердіше на соціалістичному ґрунті. Вираз цьому знаходимо в гарнім віршу Франка,

написанім у тюрмі під заг. „Товаришам з тюрми“ (пізніше дав Франко іншу назву — „На зорі соціалістичної пропаганди“). Віє з нього віра в свої сили й правду свого діла. Цілий вірш перейнятий бадьорим, революційним настроєм.

Автор на самім початку заявляє відкрито:

„Обриваються звільна всі пута,
Що вязали нас з давним життям“,

і каже, що мимо всього, мимо всіх переслідувань, підуть вони до своєї ціли — до „людського щастя і волі“ :

„Через хвилі нещастя і неволі,
Мимо бурь, пересудів, обмов“

І Франко зостався вірним цій заповіді. Він із головою впірнув у соціалістичну роботу. Вийшовши з арешту, працює він серед робітництва словом і ділом. Бере участь в робітничім комітеті, який провадить освідомляючу й організаційну роботу серед робітництва (1878 р.), укладає першу соціалістичну програму для Галичини (1881 р.) й співробітнічає в соціалістичній газеті „Ргаса“, де пише статті про основи соціалізму та завдання робітничого руху (1878—1881 р.р.). Згодом при його участі розпочинається соціаль-демократична робота між дрогобицьким і бориславським робітництвом (1882—1883 р. р.). Рівночасно розвиває живу оригінальну й перекладну діяльність на українськїм ґрунті, видаючи вкупі з товаришами часописи „Гро-

мадський Друг", „Дзвін" і „Молот" (1878—1879 рр.), а пізніше різні брошури в неперіодичних серіях — бібліотеках.

В усіх цих виданнях, згадує Франко, кидали ми прямий визов суспільности, ширячи думки досі у нас нечувані, єретичні, беззаконні, порушуючи досі непривичні на галицькім ґрунті питання про дарвінізм, свободну критику, авторитет у вихованню і т. д. („Молода Україна", ст. 23).

Це була добра школа для галицько-української молодіжї й громадянства, яка вибивала у людей застарілі думки й погляди. Та рівночасно були ці роки й великою школою життя й для самого Франка, правдивою школою, в якій він учивши — учився й сам. В цім часі зложився його світогляд як громадянина і як письменника: Франко став радикалом і соціялістом у громадськім життю й реалістом у літературі. До літератури ставляла розбуджена думка нові вимоги: має вона, згадує Франко, бути по змозі вірним зображенням життя, не мертвою фотографією, а образом, огрітим власним життям автора й надиханим глибшою ідеєю („Молода Україна", 37).

І цим поглядам зостався Франко вірний до кінця в своїй письменницькій діяльності.

Та й в особистім життю Франка мали ці роки (кінець 70-их і початок 80-их) велику роль, як згадує про це він сам у своїм „Нарисі історії української літератури". Він зійшовся тоді з рядом освічених і радикальних

Поляків і Жидів, що мали на нього вплив поруч із Драгомановом: з Б. Лімановським, в домі котрого бував Франко, з Дашинськими, з Бр. Дескуром, у котрого відбувалися сходи ради радикальної молодіжи. Вінцем цих сходин було заложення в половині 80-тих рр. „Czytelni paukowej“, яка відіграла значну роль в оживленню східно-галицького життя і в якій Франко брав діяльну участь, будиши навіть протягом кількох літ її головою.

„Це було дуже оживлене й рухливе огнище духове, — згадує Франко, — в яким диспутовано ріжні біжучі справи політики та соціяльні питання і з якого повиходили головні проводирі пізніщої соціяль-демократичної партії, Гнат Дашинський, Діяманд, Френкель і інші“ („Нарис“, ст. 362—364).

Отсі-то впливи й знайомости та політичні переслідування, яких доля не скупила Франкові (арештовано його ще двічі — 1880 р., коли він мало не вмер з голоду по тюрмі, а проваджений цюпасом у спеку витерпів страшні муки — нігті з пальців на ногах йому злазили, і в 1889 р.) і які замкнули йому дорогу до урядничої карієри, зробили Франка на все таким, яким ми його знаємо: „слугою нещасних“, трибуном пригнобленого люду й вільним літератом, що жив виключно з журналістики й літератури.

Чоловік такого характеру очевидно не міг ужитися серед своїх. Перші спроби співпраці з народовецьким табором (спершу в „Ділі“ 1883 р., пізніше в „Зорі“ 1886 р.)

скінчилися невдачею. Франко не міг зійтися з своїми й мусів на довший час перейти до чужих, вступивши р. 1887-го в склад редакції „Kurjera Lwowskiego“, де вибув у тяжкій паншині цілих десять літ. Рівночасно дописує він до інших польських видавництв — як у краю, так і за кордоном. Але й в польських своїх писаннях служить Франко рідному народові, обговорюючи українські справи й піддаючи критиці українську політику.

Ця робота кінець кінців не лишилася без наслідку. Вона ворушила галицько-українське громадянство й зроджувала та підготовляла консолідацію молодих сил. Протягом 80-их років ці сили настільки зросли й зміцніли, що з початком 90-их рр. змогли вже виступити на політичну арену. Р. 1890-го повстає в Галичині перша українська в дійснім значінню цього слова політична партія — радикальна. На чолі її ввесь час стояв Франко, що брав також діяльну участь в часописах партії: „Народ“, „Громадський Голос“, „Радикал“, „Хлібороб“, та „Життя і Слово“.

Виступ радикальної партії мав у галицько-українському життю величезне значіння. Вона перша розворушила широкі народні маси й викликала великий, небувалий перед тим рух серед мужицтва. Молоді радикали, каже Франко, ставили собі за завдання нести в народні маси свідомість економічних, політичних і національних інтересів та публіцистично прояснювати й боронити ці інтереси.

В народні маси кидано, згадує він, нечувані досі гасла: загальне голосування, свобода друку, податкові й аграрні реформи („Молода Україна“, 51—52).

Заслуги радикальної партії величезні. Крім політичного освідомлення селянських мас, причинилася вона у нас до ляїцизації (свіцькості) української політики, до визволення її зпід всемогучого доти впливу духовенства й клєрикалізму.

Свіцькість української політики датується саме від цього виступу.

З другого боку мав радикальний рух величезний вплив і на ціле українське громадянство. Саме завдяки йому почало воно перетворюватися в громадянство в європейським значінню цього слова.

„З поняттям радикалізму — говорить Франко в згаданім вище „Нарисі“ — вяжеться відразу, як би елементарною силою, живе почуття людської гідности та горожанської свободи, смілість і солідарність в обороні конституційних прав, тверезість і людяність у товариських поводженню“ (ст. 374).

Не легка була робота радикалів, бо проти них повстали й свої й чужі. Не тільки власти завзято боронили галицьку твердиню темноти й насильства, але й народовці кидали їм колоди під ноги, не кажучи вже про москвофілів.

Становище народовців до заходів радикальної партії що до політичного освідомлювання селян було явно вороже. „Діло“

таврувало ці заходи як роботу „дуже шкідливу й деструктивну“! Як відомо, народовці були тоді противниками загального голосування (1893 р.).

Те, що тепер кожний бере як звичайну річ, усі наші домагання на полі політичнім, суспільнім і освітнім, тоді треба було щойно прищеплювати серед громадянства. І львина частина цієї роботи, цього щеплення нових ідей, впала саме на Франка. Його величезній, незмордованій праці завдячуємо ми те, що сталися в Галичині новітнім громадянством.

І в поезіях і в повістях та оповіданнях, і в критичних та публіцистичних статтях не переставав він будити громаду зі сну, ширячи поступові, радикальні думки. Як віл працював Франко.

„Як віл в ярмі, оттак я день за днем
Свій плуг тяжкий до краю дотягаю“

— писав він у своїм „Зівялім листі“.

Присягаючися віддати всі свої сили на розбудження народу, на здобуття для трудящих людей кращої будучности, занехав він вигоди й особисте щастя:

„Я поборов себе — каже він сам у однім
віршу, — з корінням вирвав з серця
Усі іллюзії, всі грішні почуття,
Надії, що колись вільніше ще дихнеться,
Що доля ще й мені всміхнеться,
Що блиснуть і мені ще радощі життя.
Я зрікся їх на все. У тачку життєву

Запряжений, як наймит той похилий,
 Я мушу так її тягти, покіль живу,
 І добре чую це, ярма не розірву
 І днесу його до темної могили“.

(„Із днів журби“).

І за цю важку роботу не мав Франко довший час ні признання, ні вдяки від рідного громадянства.

Майже перед самим 25-тилітнім ювілеєм його діяльності двері найчільніших українських товариств — „Просвіта“ й „Наукове Товариство ім. Шевченка“ були для нього щільно замкнені. Він жеж був „червоний“, безбожник, анархіст і Бог зна що ще, якого треба було поборювати за всяку ціну.

І його дійсно поборювано. Коли ставав він на виборах (в 1897 і 1898 рр.), проти нього об'єдналися й москвофіли й народовці, при прихильній співучасті уряду. Шахрайськими штуками не допущено його до парламенту, як не допущено також і на університетську катедру, не вважаючи на те, що він був найкращим і найвідповіднішим кандидатом на професора. Але як соціяліст, основоположник робітничого руху смів стати професором?

І Франко знову зостався поза рамками урядової кар'єри.

Працюючи в радикальній партії, не забував Франко й за міське робітництво. Його ім'я зв'язане також і з первосоновиною української соціально-демократичної партії Гали-

чини. Він був одним із тих, що випустили „Поклик до робітників - Русинів“ (1896 р.) в справі заснування української робітничої партії й брав участь у скликаних радикалами довірочних зборах українських робітників (17. IX. 1896 р.), на яких рішено заснувати українську соціалдемократичну партію. Партія однак повстала три роки пізніше, але початок був зроблений. Перша українська соц.-дем. газета „Робітпук“ 1897 р. була результатом саме цих заходів.

Так отже в особі Франка ми по праву можемо шанувати не лише борця за волю й долю робочого люду взагалі, а й як безпосереднього передтечу й каменяря українського робітничого руху.

Франко був найкращим представником і головним діячем соціалістичного народництва, що відіграло таку цілющу, освіжаючу ролю в нашому життю й розчистило шлях для пізнішого зорганізованого робітничого руху в Галичині. І тому українське й взагалі все галицьке робітництво не може й не сміє забути Франка.

Пізніше (від р. 1899-го), виступивши з радикальної партії й приступивши до ново-заснованої національ-демократичної, Франко зійшов з публичної арени, полишив політику й занявся виключно літературною та науковою роботою (в заснованім тоді „Літературно Науковому Вістнику“ та в „Записках“ і інших видавництвах Наукового Тов. ім. Шевченка), розвинувши величезну й всесто-

ронню діяльність на цім ґрунті. Але до смерти зоставався вірним своім юнацьким мріям, своім благородним ідеалам. З під пера його не вийшов ні один твір, що перекресив би його попередню роботу.

Він усе був і зостався „братом людей“, щирим демократом-народолюбцем і переконаним в с е у к р а ї н ц е м.

„Я син народа — казав він про себе, — що вгору йде, хоч був запертий в льох. Мій поклик: праця, щастя і свобода. Я хлопський син: прольоґ — не епільоґ“.

Не буду вичисляти всіх тих творів, якими він нас обдарував, бо цеб заняло цілу книжку. Але до попередніх славних праць, до „З вершин і низин“ (1887, 1893), „В поті чола“ (1890), „Зівялого листа“ (1896) докинув нам тепер Франко: „Мій ізмараґд“ (1898), „Із днів журби“ (1900) і нарешті незрівняного „Мойсея“ (1905), у яким дійшов до вершка своєї творчости, такої самої ясної, благородної й народолюбної, як і спочатку, надиханої такою самою любовю до народу, замученого й розбитого, як і попередні твори, що в їх поставив він собі за ціль і осягнув її — „слисати по змозі всі боки життя простого люду і інтелігенції“.

В історії української літератури займає Франко почесне місце як перший, що торкнувся в краснім письменстві пролетарського робігництва та представив картину соціальної боротьби на українськїм ґрунті. А особливо його нескінчена повість „Борислав сміється“

(в „Світі“ 1881—2 рр.; окреме видання вийшло шойно в останнім часі, 1922 р.) просто клясична під цим оглядсм. Тут представлена картина початкового капіталістичного нагромадження й перша, стихійна, з анархістичним напрямом реакція на нього з боку робітництва. А знову в своїй історичній повісти „Захар Беркут“ (1883 р.) спробував Франко пропагувати засади соціялізму.

Так отже, і в прозі і в поезії, скрізь для нього був:

„Не Баярд, борець непоборимий,
Не Дон Жуан, жіночих серць побідник,
Героєм наших днів, а продуцент робітник.
(„З вершин і низин“).

Не дурно сам він був із робітничої сем'ї, син простого коваля з Нагуєвич.

Це все дає українському робітництву право зачисляти Франка до своїх рядів і шанувати його як дійсного свого:

„Товариша у боротьбі за волю,
Войовника, що був проводир нам,
І сівача, що сіяв кращу долю,
Будівника, що клав величний храм
Будущини“

(Поема „Похорон“).

ДОДАТОК.

Короткий життєпис Франка.

Народився 15. серпня 1856 р. в с. Нагуєвичах, Дрогобицького повіту, в селянській родині. Батько його Яків крім хліборобства займався ковальством. На шостім році віддав батько малого Івана до сільської школи в сусіднім селі Ясениці Сільній, а потім до нормальної школи Василян у Дрогобичі. Скоро потім батько помер, а мати вийшла вдруге за Грицька Гриника. Заходами вітчима Франко скінчив василянську школу й перейшов до гімназії в Дрогобичі. Скінчивши її р. 1875-го, вступив на філософічний відділ львівського університету. Будучи на університеті, пристав до студентського товариства „Академічний Кружок“ і працював у видаванні цим Кружком часопису „Друг“.

В липні 1877 р. арештовано Франка разом із іншими товаришами за зносини з Драгомановом. В тюрмі просидів Франко 8 місяців. Вийшовши з арешту, віддається соціалістичній і письменницькій діяльності. В марті 1880 р. його знову арештують як видатного представника соціалістичного руху й, продержавши 3 місяці в арешті, цюпасом (по етапу) відставляють на місце уродження. Це відставлення було незвичайно тяжке й мало не коштувало Франка життя. Він перехорувався, а потім знову його арештовано і заборонено проживати в коломийському повіті. Франко тоді вертає до Львова. Тут працює як письменник у „Світі“, „Ділі“ й „Зорі“. В 1885 і 1886 рр. їздить на Україну, де й жениться з Ольгою Хорунжинською. В 1886 р. розходиться з народовцями і в липні 1887 р. вступає до редакції „Kurjer Lwowski.“

В літку 1889 р. Франко знову попадає в тюрму за зносини з Українцями й пересиджує в ній 10 тижнів. В осени 1890 р. засновується українська радикаль-

на партія, в котрій Франко бере чільну участь, пише в її часописах і з її рамени виступає на виборах (до сойму 1895 р. і до парляменту 1897 р.) В 1892—1894 рр. студіює у Відні і дістає на віденськiм університеті ступінь доктора філософії й хоче стати професором української літератури на львівськiм університеті. Сенат університету приймив його, але міністерство заходами галицького намісництва не затвердило вибору. В 1897 р. покидає ред. „Kurj. Lwowski.“, посварившись з Поляками за статтю про Міцкевича, яку надрукував у однім віденськiм німецькiм часопису. В 1898 р. вступає до редакції „Літ. Наукового Вістника“, а в червні 1898 р знову стає з рамени радикальної партії при доповняючих виборах до парляменту, але й цим разом, не зважаючи на прихильність виборців, не дістає мандату через шахрайські штучки властей.

В осени 1898 р. українське громадянство урочисто святкує 25-літню річницю письменницької діяльності Франка. На другий рік Франко виступає з радикальної партії й пристає до новозаложеної національдемократичної разом із проф. М. Грушевським. Але скоро залишає політику й віддається виключно науці й літературі. Наукову роботу провадить головно в „Науковому Товаристві ім. Шевченка“ у Львові, у виданнях котрого тепер рік-річно появляються його більші й менші праці.

За ці праці надав йому університет у Харкові ступінь почесного доктора.

З початком 1908 р. Франко тяжко занедужав і мало не вмер. Одначе міцне його здоровля подужало хоробу, але не зовсім. З хороби вийшов він слабий на тілі й душі. Йому відобрало руки, а крім того дістав він вічний неспокій душевний: йому здавалося, що до нього промовляють якісь духи. Одначе це каліцтво не зломило цілком творчости Франка — він усеж таки працював як письменник, хоч його твори з цього часу вже були слабi.

В 1913 р. скрізь у нас святковано 40-ліття письменницької й громадянської діяльності Франка. Головне торжество одначе мало відбутися в осени 1914 р.,

коли мав появитися на його честь Збірник праць його почитателів. Світова війна одначе перепинила ці наміри, а тимчасом здоровля Франкове чим раз гіршало. В осени 1915 р. воно почало цілком занепадати. 28-го травня 1916 р. Франка не стало.

Що читати про Франка?

Писано й пишеться про Франка дуже багато, але на жаль повного й докладного опису його життя й діяльності нема й досі. Хто хотівби прочитати щось більше про нашого покійного письменника, тому можна порадити передовсім такі книжечки. Найприступнійші отсі: *Василь Верниволя* (Д-р В. Сімович), Іван Франко, біографічний нарис, на вступі до 3-го найновішого, берлінського видання „З вершин і низин“, видання „Української Накладні“. 2) *М. Возняк*, Памяти Івана Франка. Опис життя, діяльності і похорону, Відень 1916, видання „Союза визволення України“, 3) *С. Єфремов*, Іван Франко. Про життя його і діла, Петроград 1916. 4) *Р. Заклинський*, Світогляд Івана Франка, Львів 1916, вид. „Громад. Голосу“. 5) *М. Коцюбинський*, Іван Франко, Київ 1917, вид. „Криниця“. 6) *М. Лозинський*, Іван Франко. Відень 1917, видання „Союза визволення України“.

Трохи ширше оповідається про Франка у книжці *С. Єфремова*, Співець боротьби й контрастів, Київ 1913, вид. „Вік“ (порівняй ще сторінки, присвячені Франкові, в „Історії українського письменства“ тогож таки автора; цього року вийшло в Берліні вже 4-е видання цієї історії накладом „Української Накладні“). Варто познайомитися також із брошурою *Р. Заклинського*, Іван Франко як публіцист. Київ, 1918, вид. „Серп і Молот“.

З марксистського погляду оцінена літературна діяльність Франка в книзі *О. Дорошкевича*, Українська література. Київ 1922 (диви ст 252—290).

Про участь Франка в соціялістичнім, робітничім руху, майже замовчувану в згаданих вище книжечках, довідатися можна з книжки *Вол. Левинського*, „Нарис

розвитку українського робітничого руху в Галичині“, Київ, 1914, вид. „Дзвін“.

Дуже багато життєписного матеріалу дають і твори самого Франка — і поезії й оповідання („З вершин і низин“, „Із днів моєї молодости“, „В поті чола“, то що). В передмові до збірки „В поті чола“ (Львів 1890) знайде читач і коротенький життєпис, зложений самим Франком.

Дуже багато дає надібку про Франка й видана досі переписка його з Павликом і Драгомановом.

Крім того писано про Франка багато і в чужих мовах, але вич-слати усе, що до і понаписувано про нього, годі, бо це занялоби за багато місця, а вкінці, мало що й додалоб.

Пояснення чужих слів.

Авторитет — повага, значіння або вплив здобутий завдяки знанню, розумові або владі, силі, походженню чи становищу; особа, що має таку повагу або вплив.

Арена — так у стародавній Італії називали місце, де відбувалися бої людей із звірятами, дивитися на які сходився народ; потім взагалі — місце, поле, точок чи видівня, де відбуваються якісь змагання, перегони, боротьба, вкінці — місце бою життєвого.

Дарвінізм — наука вченого англійського природознавця Дарвіна про походження вищих форм животин та рослин із низчих.

Деклярація — проголошення для прилюдної відомости, усочаста заява, далі взагалі заява або повідомлення.

Еволюція — розвиток, повільний перехід із одного стану в другий.

Екзотичність — тут: відірваність чи далекість від свого ґрунту (екзотичний — чужосторонній, десь зі Сходу чи з гарячих сторін).

Елементарний — основний, первісний, простий; тут — стихійний, себто живловий.

Ентузіазм — захоплення, захват, запал, одушевлення.

Епільог — післяслово, кінцева частина якогось твору, далі взагалі закінчення, кінець.

Ера — видатна подія в життю людства чи окремого народу, від котрої розпочинається числення часу (християнська ера — від Різдва хр., магометанська — від утечі Магомета з Меки до Медини, тощо), далі — взагалі протіг часу, доба.

Іллюзія — злуда, омана, пуста надія.

Імпульс — товчок, спонука.

Клерикалізм — громадський рух, що змагає до політичної переваги в державі церкви і духовенства, намагання духовенства піднести в громадянстві авторитет церкви, далі взагалі — попівщина, попівський дух.

Клясичний — тут: взірцевий, досконалий.

Козакофільство — захоплення козаками, залюблення в козацтві.

Компромітувати — ставляти когось у ніякове становище, шкодити комусь у громадській думці або думці якоїсь особи, знеславляти.

Консолідація — зміцнення, скуплення, злучення.

Культ — форми богопочитання, установлені звичаєм або законом, далі взагалі — шанування, почитання.

Ляїцизація — визволення держави чи громадянства з-під перепаги церкви або духовенства, світськість.

Наївний — простодушний, по дитячи щирий, отвертий.

Оригінальний — тут: свій, власний, самостійний (твір).

Примітивність — простота, нештучність.

Продуцент — той, що продукує, витворює, витворець, виробник.

Прольог — передмова, вступ, початок.

Публичний — громадянський; загальнодоступний; загальний; явний.

Публіцистичний — від публіцист — письменник, головню дневникар, що пише по часописах статті, де обговорює загальнодержавні або громадські справи з метою вплинути на їх порішення в бажаному собі напрямі.

Реакція — акція (ділання) у відповідь на що, притиділання; намагання утримати чи відновити старе, знищити нове.

Реаліст — людина здорового, тверезого, практичного світогляду; письменник чи мистець, що стоїть за докладне, правдиве відтворення життя, його явищ і подій.

Реальний — дійсний, справжній.

Результат — вислід, наслідок.

Романтизм — напрям у письменстві з передсто літ, який клав головну вагу на чуття та брав теми з народнього життя й бувальщини, далі взагалі — поривання до невідомого, невдоволення земним, шукання надзвичайного, надприродного, мрійливості.

Скептичний — той, що сумнівається у всьому, недовірливий.

Солідарність — згода в думках і ділах, однастайність і однудушність; спільність інтересів і змагань; взаїмна поміч.

Тема — головна думка твору чи мови, зміст їх.

Теоретизування — міркування надто відірване й далеке від дійсности.

Трибун — тут: вожд, провідник, заступник народу.

Формальний — згідний з формою, себто з зверхнім, зовнішнім виглядом; такий, що не рахується з суттю справи, а тримається принятих чи наказаних приписів, букви закону; формально тут — зверху.

Via — дорогою на, через.

Ціна 5-00

A 581332

КХ(710